

HORIZONTALNA STRATIGRAFIJA POZNOANTIČNEGA GROBIŠČA NA RIFNIKU

BORIS VIČIČ

*Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine,
Tržaška 4, YU-61000 Ljubljana*

Rifnik nad Šentjurjem pri Celju sodi med najpomembnejša kompleksno raziskana in ustrezno objavljena najdišča iz obdobja pozne antike na ozemlju današnje Slovenije.¹ Predvsem v celoti raziskano grobišče je eden od temeljev za razumevanje in študij materialne kulture iz zatona antičnega obdobja na prostoru jugovzhodnih Alp. Edina večja pomanjkljivost raziskav in objave te nekropole je, da niso bile narejene antropološke analize.²

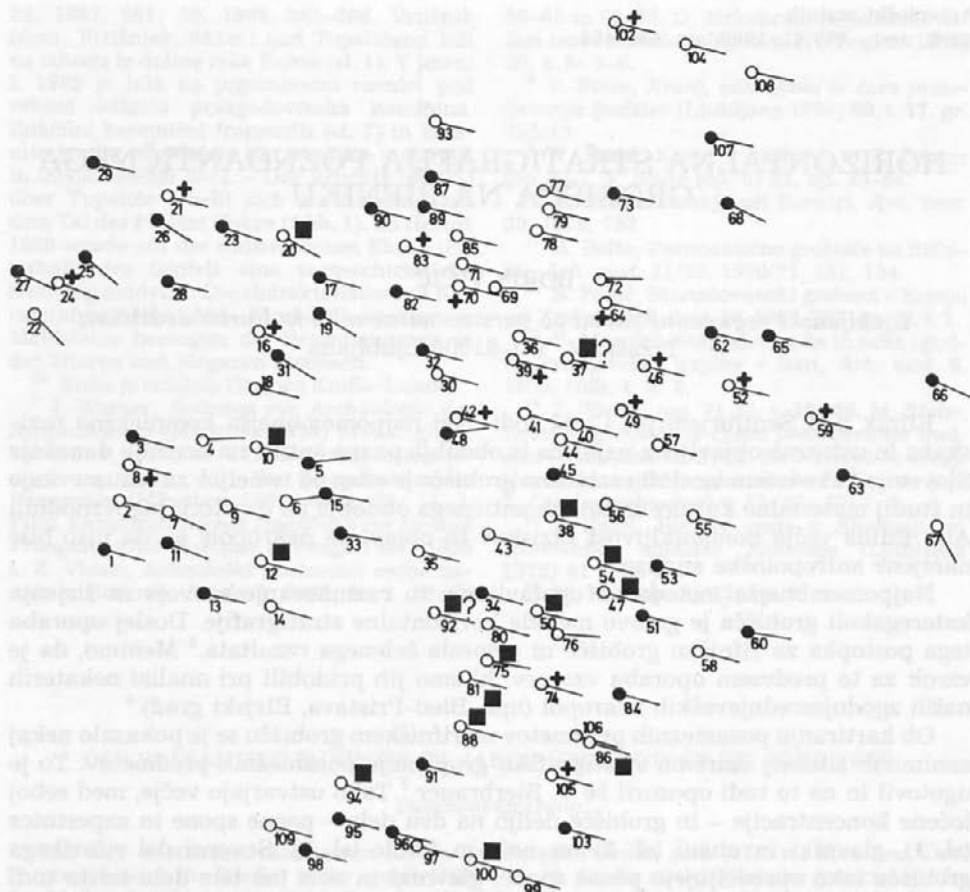
Najpomembnejša metoda za ugotavljanje in razumevanje razvoja in širjenja kateregakoli grobišča je gotovo metoda horizontalne stratigrafije. Doslej uporaba tega postopka za rifniško grobišče ni prinesla želenega rezultata.³ Menimo, da je vzrok za to predvsem uporaba vzorcev, ki smo jih pridobili pri analizi nekaterih naših zgodnesrednjeveških nekropol (npr. Bled-Pristava, Blejski grad).⁴

Ob kartiranju posameznih predmetov na rifniškem grobišču se je pokazalo nekaj zanimivih situacij oziroma stratigrafsko grupiranje posameznih predmetov. To je ugotovil in na to tudi opozoril že V. Bierbrauer.⁵ Tako ustvarjajo večje, med seboj ločene koncentracije – in grobišče delijo na dva dela – pasne spone in zapestnice (sl. 1), glavniki in uhani (sl. 2) ter noži in fibule (sl. 3). Severni del rifniškega grobišča tako opredeljujejo pasne spone, glavniki in noži (na tem delu ležita tudi obe kresili), južnega pa zapestnice, uhani in deloma tudi fibule.

Severni del grobišča

Grobovi v severnem delu nekropole vsebujejo predmete, ki so značilni za čas celotnega 6. st. (sl. 4).⁶ Najstarejši so grob št. 21 s spono s steklenim vložkom v četverkotnem oboju vzhodnogotskega oziroma mediteranskega izvora⁷ in grobova št. 18 in št. 64 z uhani s poliedrom.⁸ Mlajšo časovno fazo označujejo grobovi, datirani s pasno spono s ščitastim trnom (št. 16, 39, 49, 102, 24 in morda 52)⁹ ali uhanom s košarico (grobova št. 79 in 36).¹⁰ Najmlajše grobove severnega dela nekropole (št. 83, 42 in 57)¹¹ datirajo pasni garnituri in S-fibuli.

Kartiranje posameznih predmetov je izluščilo na severovzhodnem delu grobišča večjo skupino grobov, v kateri so glavniki in noži pogostejši pridatki kot drugod. Omenjeno skupino časovno in prostorsko določajo kot najstarejši grob z uhanom s poliedrom (št. 64) in kot najmlajša grobova s pasno garnituro (št. 83 in 42). Tudi med preostalimi grobovi severnega dela nekropole, in sicer na njenem severozahodnem delu, so zastopani tako grobovi s starejšim gradivom (grobova št. 18 in 21 z uhanoma s poliedrom oziroma s spono s steklenim vložkom v četverkotnem oboju),

○ — grob s pridatki	Grab mit Beigaben
● — grob brez pridatkov	Grab ohne Beigaben
+	pasne spone
■	zapestnice
	Gürtelschnallen
	Armringe

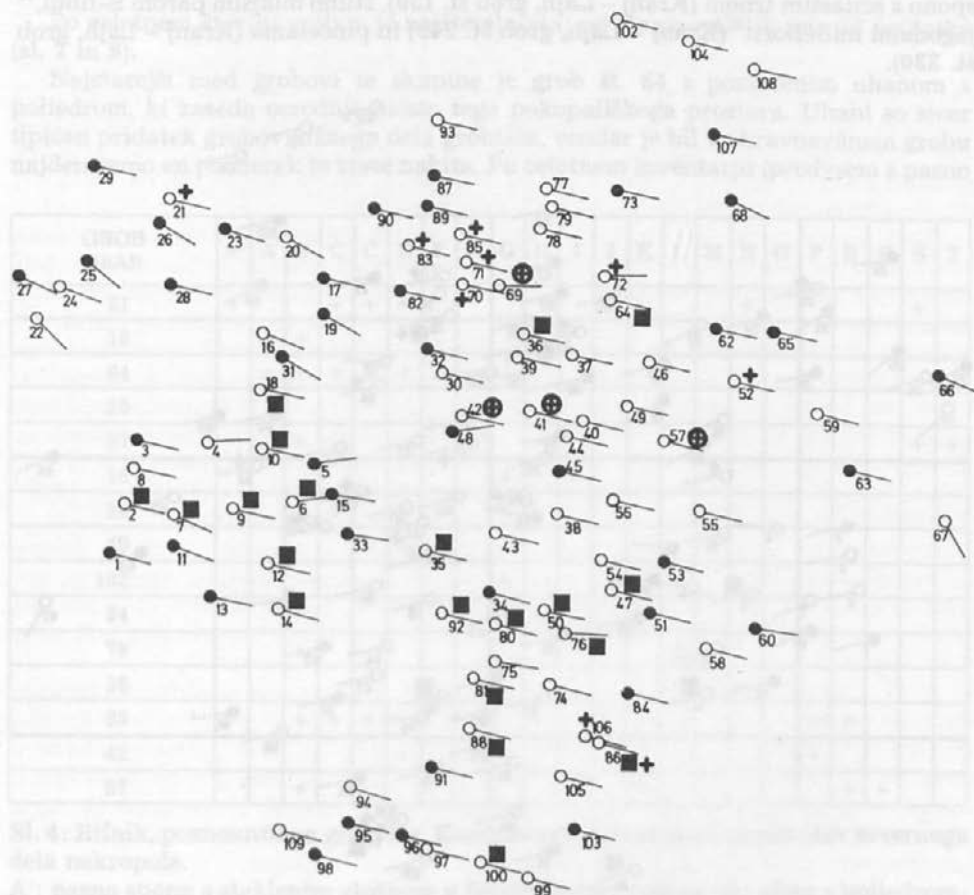
Sl. 1: Rifnik, poznoantično grobišče. Razprostranjenost pasnih spon in zapestnic.
 Abb. 1: Rifnik, spätantike Nekropole. Verbreitung der Gürtelschnallen und Armringe.

kot grobovi z mlajšim (grobova št. 16 in 24 s pasnima sponama s ščitastim trnom). Tako nam posamezni predmeti in grobne celote kažejo na razdelitev severnega dela grobišča na dve skupini, ki smo ju označili kot I. skupino na severozahodnem delu in II. skupino na severovzhodnem delu nekropole ter ju v nadaljevanju obravnavamo vsako posebej.

I. Skupina

Sestavlja jo skupno petnajst grobov, od tega samo šest s pridatki. Gradivo je relativno skromno, vendar dokaj dobro pokriva čas 6. st. (sl. 5 in 6).

Najstarejši grob obravnavane skupine je grob št. 21. V zgodnje 6. st. ga datira spona s steklenim vložkom v četverkotnem oboju, ki jo poznamo tudi iz Kranja – grobišče na Lajhu (grob št. 238), kjer je označena kot vzhodnogotski oziroma mediteranski izdelek.¹² Sorodnost s kranjskim grobom poudarjajo tudi glavnik, ovalna pasna spona in pravokotni pasni okov. Med starejše grobove obravnavane skupine sodi tudi grob št. 18 s parom uhanov s poliedrom in ogrlico. S tako kombinacijo sodi sicer v južni del grobišča, vendar smo ga zaradi njegove lege le uvrstili v obravnavano skupino.

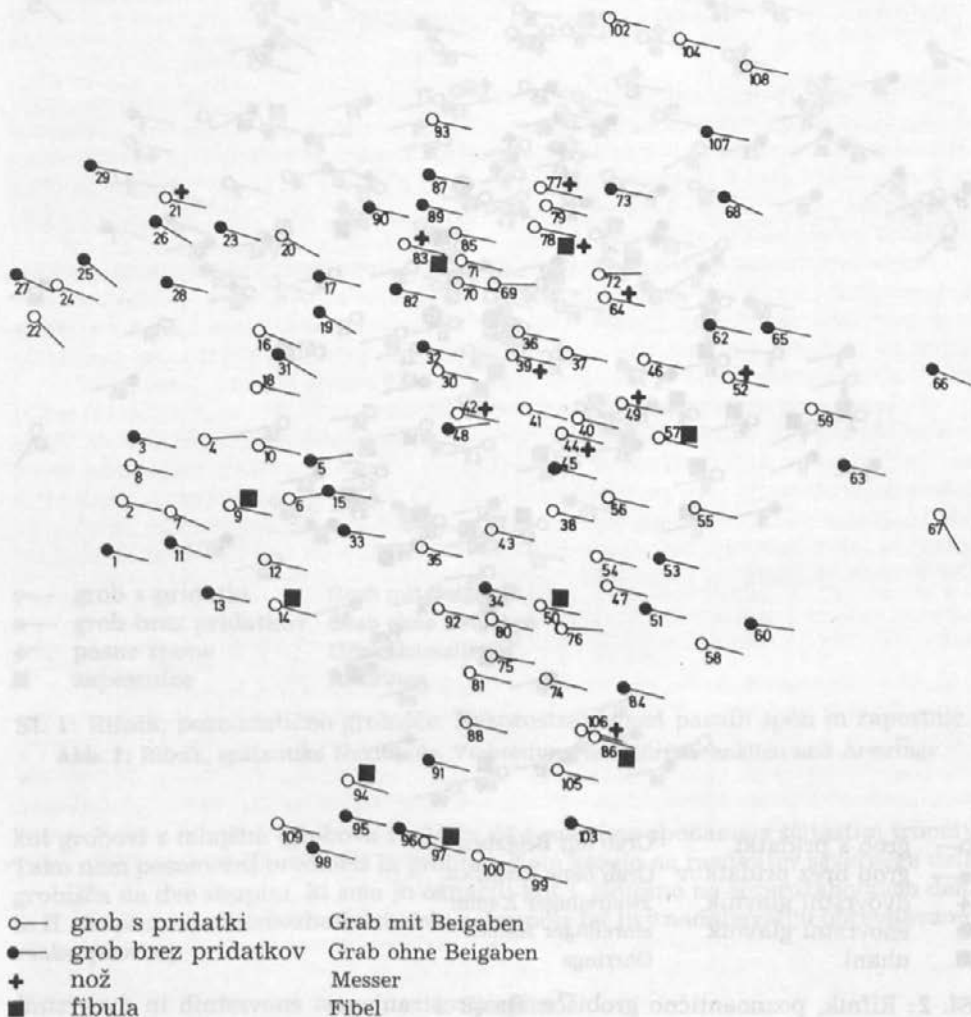
○ —	grob s pridatki	Grab mit Beigaben
● —	grob brez pridatkov	Grab ohne Beigaben
+	dvovrstni glavnik	zweireihiger Kamm
⊕	enovrstni glavnik	einreihiger Kamm
■	uhani	Ohringe

Sl. 2: Rifnik, poznoantično grobišče. Razprostranjenost enovrstnih in dvovrstnih glavnikov ter uhanov.

Abb. 2: Rifnik, spätantike Nekropole. Verbreitung der einreihigen und der zweireihigen Käme und der Ohringe.

Mlajša sta grobova št. 16 in 20.¹³ Prvi je s pasno spono s ščitastim trnom zanesljivo datiran v drugo polovico 6. st. Drugega datiramo tudi nekako v ta čas, čeprav je zapestnica edini pridatek v grobu. Na južnem delu grobišča, kjer se zapestnice pojavljajo v večjem številu, jih namreč pogosteje srečamo v kombinaciji z uhani s košarico.

Po gradivu sodeč in tudi zaradi svoje stratigrafske lege sta najmlajša grobova grobova št. 24 in 22. Datacijo prvega nakazuje ščitast pasni spenjač oziroma okov¹⁴ z najbližjimi paralelami v Kranju – na Lajhu. Tu ga poznamo v kombinaciji s pasno spono s ščitastim trnom (Kranj – Lajh, grob št. 130), stilno mlajšim parom S-fibul,¹⁵ jagodami millefiori¹⁶ (Kranj – Lajh, grob št. 243) in pincetama (Kranj – Lajh, grob št. 330).

Sl. 3: Rifnik, poznoantično grobišče. Razprostranjenost nožev in fibul.

Abb. 3: Rifnik, spätantike Nekropole. Verbreitung der Messer und Fibeln.

V načinu širjenja I. skupine opazimo tendenco krožne širitve pokopov. Tako domnevamo širjenje pokopavanja od groba št. 21 proti grobovom št. 20, 16 in 24. Najmlajši naj bi tako bili grobovi brez pridatkov na robovih skupine (št. 17, 19, 31, 27 in 29). Izjema je grob št. 18, ki prostorsko in časovno ne sodi v nakazani koncept, tako da ostajata njegova lega in pomen nepojasnjena.

II. Skupina

Po celotnem številu grobov je najštevilnejša; od skupno 43 jih ima 26 pridatke (sl. 7 in 8).

Najstarejši med grobovi te skupine je grob št. 64 s pozlačenim uhanom s poliedrom, ki zaseda osrednje mesto tega pokopališkega prostora. Uhani so sicer tipičen pridatek grobov južnega dela grobišča, vendar je bil v obravnavanem grobu najden samo en primerek te vrste nakita. Po celotnem inventarju (predvsem s pasno

GROB GRAB	A'	A	B	C	Č	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	R	S	Š	T	
21	+			+	+	+						+					+					+	
18		+	+																				
64		+	+	+	+	+	+																
20								+															
37			+					+?														+	+
16									+	+													
39			+	+		+	+		+														
49					+	+	+		+														
102									+														
24									+	+													
79			+											+	+								
36														+									
83			+	+	+							+							+	+			
42						+							+						+				
57			+								+	+								+	+		

Sl. 4: Rifnik, poznoantično grobišče. Kombinacijska statistika predmetov severnega dela nekropole.

A': pasna spona s steklenim vložkom v četverokotnem oboju; A: uhan s poliedrom; B: ogrlica; C: igla; Č: pasna spona; D: nož; E: novc; F: zapestnica; G: pasna spona s ščitastim trnom; H: ščitast spenjač; I: prstan; J: dvovrstni glavnik; K: enovrstni glavnik; L: uhan s košarico; M: obroček; N: pravokoten okov; O: jagoda; P: pasna garnitura; R: S-fibula; S: utež; Š: kresilo; T: lonček

Abb. 4: Rifnik, spätantike Nekropole. Kombinationsstatistik der Gegenstände aus dem Nekropolenordteil.

A': Gürtelschnalle mit Glaseinlage in viereckigem Beschlag; A: Polyederohrring; B: Halskette; C: Nadel; Č: Gürtelschnalle; D: Messer; E: Münze; F: Armring; G: Gürtelschnalle mit Schilddorn; H: Schildspange; I: Fingerring; J: zweireihiger Kamm; K: einreihiger Kamm; L: Körbchenohrring; M: Ring; N: rechteckiger Beschlag; O: Perle; P: Gürtelgarnitur; R: S-Fibel; S: Gewicht; Š: Feuerstahl; T: Töpfchen

spono in glavnikom) se povsem vklaplja med grobove II. skupine. Menimo, da lahko v ta čas, in sicer zaradi njegove lege ob grobu št. 64, datiramo tudi otroški grob št. 72.

Mlajšo stopnjo v razvoju II. skupine grobišča tvorita grobova, datirana z uhani s košarico (št. 36 in 79) in grobovi s pasnimi sponami s ščitastim trnom (št. 39, 49, 102 in morda 52). Oba grobova z uhani s košarico sta edina tovrstna na severnem delu nekropole. V to stopnjo razvoja II. skupine sodi na podlagi naše analize tudi grob št. 39 s t. im. Klefovimi novcem oziroma langobardsko četrtisilniko, ki ga P. Kos datira v drugo polovico 7. st.¹⁷ Glede na stratigrafijo II. skupine, ki jo skušamo prikazati, in glede na datacijo tako starejših kot mlajših grobnih celot tega dela grobišča tako pozne datacije omenjenega groba ne moremo potrditi.

V najmlajši časovni horizont sodita grobova s pasnima garniturama (št. 42 in 83) in grob z S-fibulama (št. 57). Pasni sponi mediteranske oblike iz groba št. 42 najdemo lepo primerjavo na Lajhu (grob št. 331), kjer je datirana v čas okrog leta 600.¹⁸ Tako datacijo predlagamo glede na stratigrafsko lego tudi za druge grobove te stopnje širitve grobišča. Med njimi (št. 90, 82, 32, 30, 48, 44, 45, 59, 63, 66 in 67) jih je večina brez pridatkov ali pa so ti zelo skromni.

Med predmeti, ki določajo II. skupino, so tudi glavniki. Tipološko jih lahko razvrstimo na glavnike z dvema in glavnike z eno vrsto zobcev. V literaturi so bili deležni že precejšnje pozornosti.¹⁹ Glede na spol naj bi bili pridatek pretežno ženskih grobov,²⁰ po etnični pripadnosti pa svojina tako staroselskega življa kot germanskih priseljencev. Na rifniškem grobišču najdemo dvovrstne glavnike izven obravnavane skupine še v I. skupini v enem grobu (št. 21) in v dveh grobovih (št. 86 in 106) na južnem delu nekropole. Enovrstni glavniki so bili najdeni samo štirje (grobovi št. 69, 42, 41 in 57) in vsi leže v grobovih II. skupine nekropole. Glede na grobni celoti (v grobu št. 42 s pasno spono mediteranske oblike in v grobu št. 57 skupaj z S-fibulama) in stratigrafsko lego menimo, da enovrstne glavnike lahko datiramo v srednjo in končno stopnjo razvoja rifniške nekropole, to je v čas poznega in iztekajočega se 6. st. Po spremnem gradivu sodeč kažeta oba grobova poteze nestaroselskega-langobardskega oziroma mediteranskega značaja, čeprav ju kot taka še zdaleč ne moremo z gotovostjo opredeliti. Tako pozno datacijo in še posebej etnično opredelitev grobov z enovrstnimi glavniki nakazujejo tudi primeri iz Kranja – na Lajhu.²¹

V II. skupini rifniškega grobišča se izraziteje kaže še ena značilnost notranje zgradbe oziroma način širjenja pokopov v okviru posameznih skupin. To je krožno širjenje pokopov in smo ga nakazali že ob analizi I. skupine. Tako jedro obravnavane skupine sta grobova št. 64 in 72, ki naj bi tako bila najstarejša pokopa te skupine. Mlajšo stopnjo opredeljujejo grobovi št. 102, 79, 36, 39, 49 in verjetno 52, njen razvoj pa zaključuje vrsta grobov (št. 90, 83, 82, 32, 30, 42 in 48) datiranih s pasnima garniturama, z nadaljevanjem proti grobu št. 57 z S-fibulama.

Južni del grobišča

Južni del rifniškega grobišča označujejo, kot smo navedli že zgoraj, uhani, zapestnice in deloma tudi fibule. Enako kot na severnem delu tudi tu grobove lahko datiramo v celotno 6. st. (sl. 9); od najstarejših z vzhodnogotsko fibulo (grob št. 9) in grobov z uhani s poliedrom prek jasno označenega horizonta grobov z uhani s košarico do najmlajšega (grob št. 8) z mediteransko pasno spono.

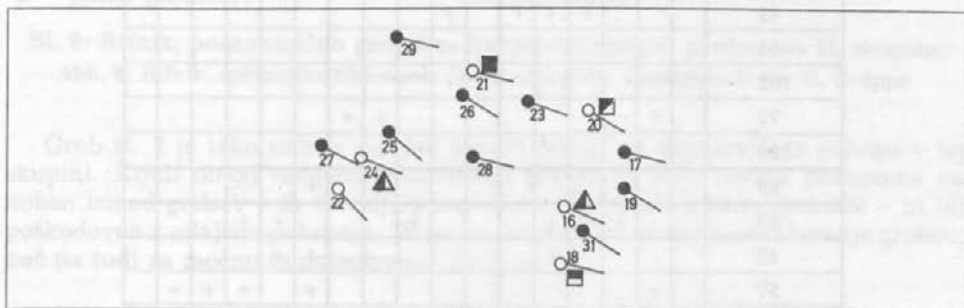
Podobno kot na severnem delu nekropole je tudi tu pri proučevanju širjenja nekropole največji problem pojavljanje enako starih grobov na različnih mestih.

Žal na južnem delu grobišča ne moremo tako jasno izločiti take skupine, kot je na severnem delu skupina z glavniki in noži. Izstopa pa relativno veliko število grobov z uhani na jugozahodnem delu grobišča. Zaradi tega, in na podlagi analize, ki jo podajamo v nadaljevanju, menimo, da je razdelitev južnega dela nekropole, enako kot severnega, na dve skupini upravičena. Skupino na jugozahodnem delu smo označili s številko III., skupino na jugovzhodnem delu pa s številko IV. (sl. 10).

GROB GRAB	A	B	C	Č	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
21	+	+	+	+	+	+	+							
18								+	+					
20										+				
16											+	+		
24											+		+	
22														+

Sl. 5: Rifnik, poznoantično grobišče. Kombinacijska statistika predmetov I. skupine. A: pasna spona s steklenim vložkom v četverkotnem oboju; B: igla; C: pasna spona; Č: nož; D: dvovrstni glavnik; E: pravokoten okov; F: kresilo; G: uhan s poliedrom; H: ogrlica; I: zapestnica; J: pasna spona s ščitastim trnom; K: prstan; L: ščitast spenjač; M: lonček

Abb. 5: Rifnik, spätantike Nekropole. Kombinationsstatistik der Gegenstände der I. Gruppe. A: Gürtelschnalle mit Glaseinlage in viereckigem Beschlag; B: Nadel; C: Gürtelschnalle; Č: Messer; D: zweireihiger Kamm; E: rechteckiger Beschlag; F: Feuerstahl; G: Polyederohring; H: Halskette; I: Arming; J: Gürtelschnalle mit Schilddorn; K: Fingerring; L: Schildspange; M: Töpfchen

○—	grob s pridatki	○—	grob s pridatki
●—	grob brez pridatkov	●—	grob brez pridatkov
■	pasna spona s steklenim vložkom v četverkotnem oboju	■	pasna spona s steklenim vložkom v četverkotnem oboju
▣	uhani s poliedrom	▣	uhani s poliedrom
▲	pasne spone s ščitastim trnom	▲	pasne spone s ščitastim trnom
▣	zapestnice	▣	zapestnice
		○—	Gürtelschnalle mit Glaseinlage in viereckiger Beschlag
		▣	Polyederohrringe
		▲	Gürtelschnallen mit Schilddorn
		▣	Arminge

Sl. 6: Rifnik, poznoantično grobišče. Razprostranjenost predmetov I. skupine.

Abb. 6: Rifnik, spätantike Nekropole. Verbreitung der Gegenstände der I. Gruppe.

III. Skupina

Po skupnem številu grobov sicer skromna (skupaj šteje 16 grobov, 9 izmed njih ima pridatke), po načinu širjenja pokopov pa povsem jasna skupina (sl. 11 in 12).

Najstarejši grob (št. 9) leži v središču skupine. Grobna celota (z vzhodnogotsko ločno fibulo, parom uhanov s poliedrom in ogrlico) skupaj z grobom št. 12 (s parom uhanov s poliedrom) jasno določa najstarejši pokopališki prostor te skupine. V. Bierbrauer upravičeno ugotavlja, da fibula sama etnične pripadnosti pokojnice nedvomno ne opredeljuje,²² nakazuje pa, skupaj z luksuznim parom uhanov s poliedrom²³ in lego v okviru te skupine, njen poseben položaj.

Mlajšo fazo širitve III. skupine predstavljata grobova, datirana z uhani s košarico (št. 7 in 10). Ležita vzhodno in zahodno od najstarejših pokopov. Zaradi stratigrafske lege na robu skupine smo v mlajši čas uvrstili še grob št. 14. Menimo, da je uhan s kocko iz tega groba²⁴ le posnetek kakovostno izdelanih uhanov s poliedrom, kar tako datacijo tudi potrjuje.

Najmlajšo stopnjo v razvoju te skupine označuje skrajna zahodna vrsta grobov (št. 3, 8, 2 in 1). Mediteranska pasna spona iz groba št. 8 jo umešča v čas okrog leta 600.²⁵ Ker leži grob št. 2 (s parom uhanov s košarico in ogrlico) tik zraven njega, menimo, da med njima ni večje časovne razlike. Druga dva grobova nimata pridatkov. Prav tako brez pridatkov so grobovi na skrajnem vzhodnem robu III. skupine (št. 5, 15 in 33). Zanje prav tako menimo, da so iz najmlajše faze razvoja te skupine.

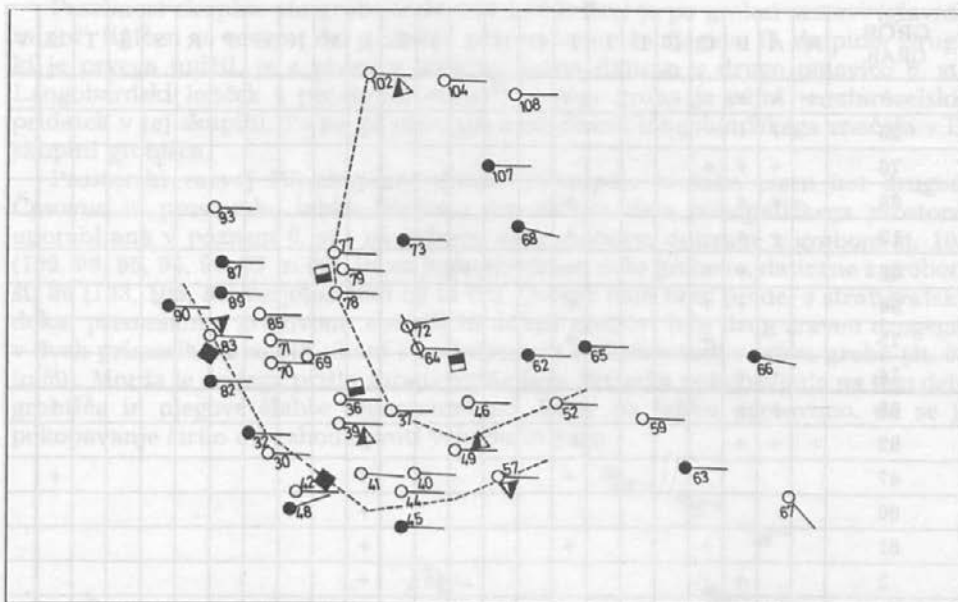
GROB GRAB	A	B	C	Č	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P
64	+	+	+	+	+	+											
37		+					+										+
39		+	+		+	+		+									
49				+	+	+		+									
52								+	?	+							
102								+									
79		+								+	+						
36										+							
69												+					
83				+	+	+			+				+	+			
42					+							+	+				
57		+										+		+	+	+	+

Sl. 7: Rifnik, poznoantično grobišče. Kombinacijska statistika predmetov II. skupine.

A: uhan s poliedrom; B: ogrlica; C: igla; Č: pasna spona; D: nož; E: novec; F: zapestnica; G: pasna spona s ščitastim trnom; H: dvovrstni glavnik; I: uhani s košarico; J: obroček; K: enovrstni glavnik; L: pasna garnitura; M: S-fibula; N: prstan; O: utež; P: lonček

Abb. 7: Rifnik, spätantike Nekropole. Kombinationsstatistik der Gegenstände der II. Gruppe. A: Polyederohrring; B: Halskette; C: Nadel; Č: Gürtelschnalle; D: Messer; E: Münze; F: Armring; G: Gürtelschnalle mit Schilddorn; H: zweireihiger Kamm; I: Körbchenohrringe; J: Ring; K: einreihiger Kamm; L: Gürtelgarnitur; M: S-Fibel; N: Fingerring; O: Gewicht; P: Töpfchen

○	grob s pridatki	○	Grab mit Beigaben
●	grob brez pridatkov	○	Grab ohne Beigaben
■	uhani s poliedrom	■	Polyederohrringe
■	uhani s košarico	■	Körbchenohrringe
▲	pasne spone s ščitastim trnom	▲	Gürtelschnallen mit Schilddorn
▼	S-fibule	▼	S-Fibeln
◆	pasne garniture	◆	Gürtelgarnituren

Sl. 8: Rifnik, poznoantično grobišče. Razprostranjenost predmetov II. skupine.

Abb. 8: Rifnik, spätantike Nekropole. Verbreitung der Gegenstände der II. Gruppe.

Grob št. 8 je tako morda več kot sto let mlajši od najstarejšega pokopa v tej skupini. Kljub dokaj dolgemu časovnemu presledku med obema pokopoma pa noben izmed grobov – in to velja z eno samo izjemo za celotno grobišče – ni bil poškodovan z mlajšim pokopom. To pa ne govori le za zunanje označevanje grobov, pač pa tudi za močno in dolgotrajno tradicijo.

IV. Skupina

Sestavlja jo skupno 34 grobov, 11 jih je brez pridatkov (sl. 13 in 14).

Glavna značilnost te skupine so zapestnice, saj so bile izven tega dela grobišča najdene le še v treh oziroma štirih grobovih (zaradi slabe ohranjenosti ne moremo z gotovostjo trditi, da je bila v grobu št. 37 tudi zapestnica). Enako kot za II. skupino lahko tudi tu ugotovimo, da v grobovih ni bilo predmetov izrazito vzhodnogotskega značaja. Najstarejšo fazo v razvoju predstavljajo grobovi s parom uhanov s poliedrom (št. 35, 76 in 88). Grob št. 88 (še z ogrlico in zapestnico) je glede na siceršnji pojav zapestnic morda nekaj mlajši.

GROB GRAB	A'	A	B	C	Č	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	R	S	Š	T	U	V
9	+	+	+																					
35		+	+																					
76		+	+	+																+				
88		+	+					+																
12		+	+					+																
38			+	+				+			+													
54			+	+				+												+				
75				+				+																
14		+	+																					+
50		+	+					+			+			+										+
92		+	+					+	?					+										
47								+						+										+
80														+										
81				+				+						+										
2			+											+										
7			+	+							+			+						+				
10			+					+						+										
86			+	+				+			+	+		+						+		+		
100		+					+	+									+							
8																								+

Sl. 9: Rifnik, poznoantično grobišče. Kombinacijska statistika predmetov južnega dela nekropole.

A': ločna fibula; A: uhani s poliedrom; B: ogrlica; C: igla; Č: pasna spona; D: nož; E: novce; F: zapestnica; G: pasna spona s ščitastim trnom; H: ščitast spenjač; I: prstan; J: dvovrstni glavnik; K: enovrstni glavnik; L: uhani s košarico; M: obroček; N: pravokoten okov; O: jagoda; P: pasna garnitura; R: S-fibula; S: utež; Š: kresilo; T: lonček; U: okrogla fibula; V: mediteranska pasna spona

Abb. 9: Rifnik, spätantike Nekropole. Kombinationsstatistik der Gegenstände des Nekropolen-südteils.

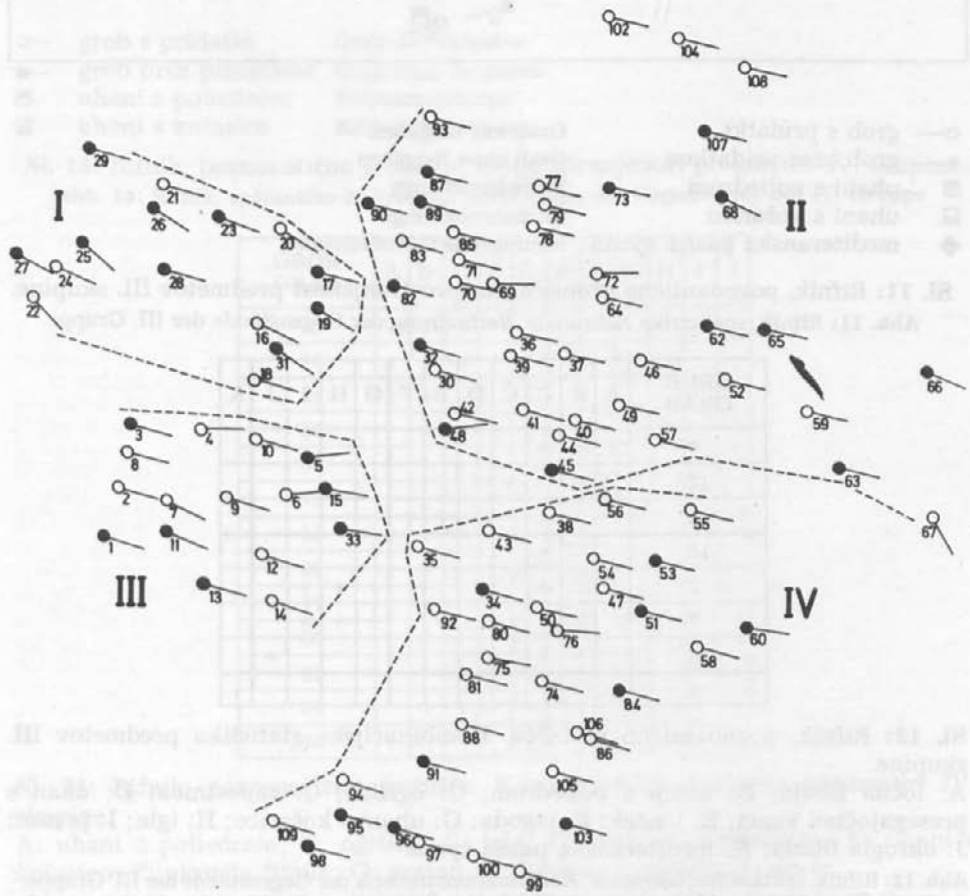
A': Bogenfibel; A: Polyederohrringe; B: Halskette; C: Nadel; Č: Gürtelschnalle; D: Messer; E: Münze; F: Armring; G: Gürtelschnalle mit Schilddorn; H: Schildspange; I: Fingerring; J: zweireihiger Kamm; K: einreihiger Kamm; L: Körbchenohrringe; M: Ring; N: rechteckiger Beschlag; O: Perle; P: Gürtelgarnitur; R: S-Fibel; S: Gewicht; Š: Feuerstahl; T: Töpfchen; U: Rundfibel; V: mediterrane Gürtelschnalle

Naslednjo stopnjo označujejo grobovi z uhani s košarico. V dveh primerih so bili najdeni skupaj z uhani s poliedrom (grobova št. 50 in 92), sicer pa nastopajo v paru, običajno v kombinaciji z zapestnico.

Uhana s poliedrom iz groba št. 100²⁶ sta gotovo retardacija, saj sta bila v grobu skupaj z jagodo millefiori in novcem, datiranim v zadnjo četrtino šestega stoletja.²⁷ Grob nam tako časovno opredeli manjšo skupino pokopov na najjužnejšem delu grobišča.

Posebnost skupine sta grobova št. 106 in 86. Prvi je po grobni sestavi (glavnik in nož) tipičen za severni del grobišča, oziroma za celo njegovo II. skupino. Drugi, ki je prvega uničil, je z uhani s košarico jasno datiran v drugo polovico 6. st.. Langobardski lonček s pečatnimi odtisi²⁸ iz tega groba je edini »nestaroselski« pridelek v tej skupini. To pa ga povezuje z najdbami langobardskega značaja v II. skupini grobišča.

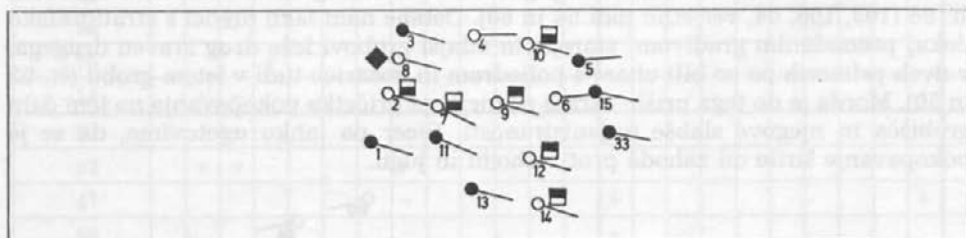
Prostorski razvoj IV. skupine rifniške nekropole ni tako jasen kot drugod. Časovno in prostorsko lahko izločimo dva mlajša dela pokopališkega prostora, uporabljana v poznem 6. st.: na južnem delu grobove, datirane z grobom št. 100 (109, 98, 95, 94, 96, 97 in 99), in na jugovzhodnem delu grobove, datirane z grobom št. 86 (103, 105, 84, verjetno tudi 58 in 60). Ostane nam tako predel s stratigrafsko dokaj premešanim gradivom: starejši in mlajši grobovi leže drug zraven drugega, v dveh primerih pa so bili uhani s poliedrom in košarico tudi v istem grobu (št. 92 in 50). Morda je do tega prišlo zaradi poznejšega pričetka pokopavanja na tem delu grobišča in njegove slabše organiziranosti. Sicer pa lahko ugotovimo, da se je pokopavanje širilo od zahoda proti vzhodu in jugu.

Sl. 10: Rifnik, poznoantično grobišče. Razdelitev nekropole na skupine.
 Abb. 10: Rifnik, spätantike Nekropole. Gruppenaufteilung der Nekropole.

Sklepne ugotovitve

Ob razmišljanju o načinu širjenja poznoantične nekropole na Rifniku je potrebno opozoriti na nekaj dejstev, ki jih izpričuje zgornja analiza. Temeljna je gotovo razdelitev grobišča na dva dela. Delitev je jasna, njen vzrok pa po našem mnenju lahko iščemo v etnični pripadnosti pokojnikov oziroma vsaj močnejšemu vplivu neke etnične skupine na staroselsko populacijo. Žal antropoloških analiz ne moremo vzporejati z grobnimi celotami in tako vsaj do neke mere ugotoviti povezave spola pokojnika z njegovo etnično pripadnostjo.

○ — grob s pridatki ● — grob brez pridatkov ■ — uhani s poliedrom ▣ — uhani s košarico ◆ — mediteranska pasna spona	- Grab mit Beigaben - Grab ohne Beigaben - Polyederohrringe - Körbchenohrringe - mediterrane Gürtelschnalle

Sl. 11: Rifnik, poznoantično grobišče. Razprostranjenost predmetov III. skupine.

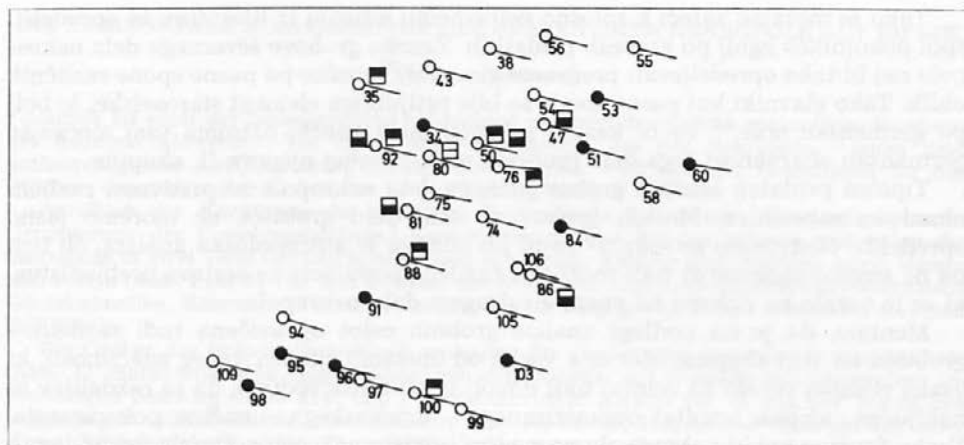
Abb. 11: Rifnik, spätantike Nekropole. Verbreitung der Gegenstände der III. Gruppe.

GROB GRAB	A	B	C	Č	D	E	F	G	H	I	J	K
9	+	+	+									
12		+	+	+								
6					+	+	+					
10			+					+				
2			+					+	+	+		
7								+	+	+		
14		+	+								+	
8												+

Sl. 12: Rifnik, poznoantično grobišče. Kombinacijska statistika predmetov III. skupine.

A: ločna fibula; B: uhani s poliedrom; C: ogrlica; Č: zapestnica; D: uhan s presegajočimi konci; E: lonček; F: jagoda; G: uhani s košarico; H: igla; I: prstan; J: okrogla fibula; K: mediteranska pasna spona

Abb. 12: Rifnik, spätantike Nekropole. Kombinationsstatistik der Gegenstände der III. Gruppe. A: Bogenfibel; B: Polyederohrringe; C: Halskette; Č: Armring; D: Ohring mit übereinander greifenden Enden; E: Töpfchen; F: Perle; G: Körbchenohrringe; H: Nadel; I: Fingerring; J: Rundfibel; K: mediterrane Gürtelschnalle

- — grob s pridatki   Grab mit Beigaben
 ● — grob brez pridatkov   Grab ohne Beigaben
 ▤ — uhani s poliedrom   Polyederohrringe
 ■ — uhani s košarico   Körbchenohrringe

Sl. 13: Rifnik, poznoantično grobišče. Razprostranjenost predmetov IV. skupine.

Abb. 13: Rifnik, spätantike Nekropole. Verbreitung der Gegenstände der IV. Gruppe.

GROB GRAB	A	B	C	Č	D	E	F	G	H	I	J
35	+	+									
76	+	+	+	+							
88	+	+			+						
38		+	+		+						
54		+	+	+	+						
75			+		+						
50	+	+			+	+	+	+			
92	+	+			+	?	+				
47				+	+	+					
80						+					
81			+		+	+					
86		+	+	+	+	+	+	+	+		
100	+				+					+	+

Sl. 14: Rifnik, poznoantično grobišče. Kombinacijska statistika predmetov IV. skupine.

A: uhani s poliedrom; B: ogrlica; C: igla; Č: utež; D: zapestnica; E: uhani s košarico; F: okrogla fibula; G: prstan; H: lonček; I: jagoda; J: novce

Abb. 14: Rifnik, spätantike Nekropole. Kombinationsstatistik der Gegenstände der IV. Gruppe.
 A: Polyederohrringe; B: Halskette; C: Nadel; Č: Gewicht; D: Armring; E: Körbchenohrringe;
 F: Rundfibel; G: Fingerring; H: Töpfchen; I: Perle; J: Münze

Tako se moramo zateči k splošno veljavnemu mnenju iz literature in opredeliti spol pokojnikov zgolj po grobnih pridatkih. Ženske grobove severnega dela nekropole naj bi tako opredeljevali predvsem glavniki,²⁹ moške pa pasne sponne različnih oblik. Tako glavniki kot pasne sponne so bile priljubljen element staroselske, še bolj pa germanske noše.³⁰ To bi kazalo na germanski značaj oziroma vsaj nekoliko germansko obarvanost tega dela grobišča in še posebej njegove II. skupine.

Tipičen pridatek ženskih grobov južnega dela nekropole so predvsem različni uhani in zapestnice. Moških grobov na tem delu grobišča ne moremo jasno opredeliti. Nedvomno so »skriti« in bi jih odkrila le antropološka analiza, ob tem pa ne smemo zanemariti tudi možnosti različne populacijske sestave prebivalstva, ki se je vezalo na pokope na enem ali drugem delu nekropole.

Menimo, da je na podlagi analize grobnih celot upravičena tudi razdelitev grobišča na štiri skupine. Ker ima vsaka od opisanih skupin (poleg značilnosti, ki vsako posebej vežejo na celoto) tudi dovolj posebnosti, sodimo, da ta razdelitev ni naključna, ampak rezultat organiziranega – družinskega – načina pokopavanja. Vsaka družina naj bi pokopavala na svojem predelu nekropole, število ugotovljenih skupin pa naj bi se po našem mnenju pokrivalo tudi s številom družin, ki so tu živele.

Na grobišču so nedvomno obstajale poti in pristopi do posameznih grobov. Verjetno so glavni prehodi razmejevali tudi pokopališke prostore posameznih skupin – družin. Kot glavna komunikacija naj bi služila vrzel med I. in III. ter II. in IV. skupino, ki naj bi obenem tudi povezovala naselbino z dolino. Tako bi rufniško grobišče lahko opredelili tudi kot grobišče ob poti. Vrzel v smeri vzhod-zahod (med I. in II. ter III. in IV. skupino) pa naj bi služila kot dostop do posameznih grobov oziroma delov grobišča.

¹ L. Bolta, *Rifnik pri Šentjurju. Poznoantična naselbina in grobišče*. Kat. in monogr. 19 (1981). Avtorju se najlepše zahvaljujem za nekatere dodatne podatke. Enaka zahvala velja tudi T. Knificu za pomoč pri nastajanju tega članka.

² L. Bolta v pismu z dne 4. 12. 1984.

³ V. Bierbrauer, v: *Jugoslawien. Integrationsprobleme in Geschichte und Gegenwart*, (1984) 54 ss.

⁴ T. Knific, *Situla* 14/15, 1974, 316 ss; isti, *Bled v zgodnjem srednjem veku, tipkopisna disertacija* (1983) 26 ss; A. Pleterski, *Arh.* 33, 1982, 134 ss.

⁵ V. Bierbrauer (op. 3) predvsem op. 25.

⁶ Glede različnih interpretacij datacije grobišča cfr. V. Bierbrauer (op. 3).

⁷ L. Bolta (op. 1) t. 4: 11.

⁸ *Ib.*, t. 3: 12, 13; 11: 2.

⁹ *Ib.*, t. 3: 10; 6: 2; 8: 10; 17: 20; 4: 3; 9: 9.

¹⁰ *Ib.*, t. 13: 8, 9; 5: 3, 4.

¹¹ *Ib.*, t. 14: 3, 4; 7: 1, 5; 10: 7, 8.

¹² Z. Vinski, v: V. Stare, *Kranj – nekropola iz časa preseljevanja ljudstev*. Kat. in monogr. 18 (1980) 20 s.

¹³ L. Bolta (op. 1) t. 3: 10, 11; 4: 1.

¹⁴ *Ib.*, t. 4: 4, 5.

¹⁵ Z. Vinski (op. 12) 21 s.

¹⁶ R. Andrae, *Acta Praehist. et Arch.* 4, 1973, 101 ss.

¹⁷ P. Kos, v L. Bolta (op. 1) 40 s. Isti, *Germania* 59, 1981, 97 ss.

¹⁸ Z. Vinski (op. 12) 20 s.

¹⁹ *Ib.*, in tam navedena literatura.

²⁰ M. Sagadin, *Kranj – Križišče Iskra*. Kat. in monogr. 24 (1988) 60 ss.

²¹ V. Kranju – na Lajhu prim. predvsem grobove 6, 11/3, 198, 320.

²² V. Bierbrauer (op. 3). Isti, *Bayer. Vorgeschl.* 36, 1971, 131 ss.

²³ M. Slabe, *Situla* 16, 1975.

²⁴ L. Bolta (op. 1) t. 3: 6.

²⁵ Z. Vinski (op. 12) 21 s.

²⁶ L. Bolta (op. 1) t. 17: 6, 8.

²⁷ P. Kos, v L. Bolta (op. 1) 40 s.

²⁸ L. Bolta (op. 1) t. 15: 12.

²⁹ Z. Vinski (op. 12) 20 s.

³⁰ M. Sagadin (op. 20) 60 s.

Zusammenfassung

Rifnik ist einer der bedeutendsten erforschten und veröffentlichten spätantiken Fundorte des heutigen Slowenien. Vor allem das Fundmaterial aus der Nekropole – leider sind anthropologische Analysen nicht durchgeführt worden – ist eine der Grundlagen für das Studium der materiellen Kultur des Untergangs der antiken Periode.^{1, 2}

Anlässlich der Kartierung der einzelnen Gegenstände erwies sich die stratigraphische Gruppierung der Einzelgegenstände.⁵ So schaffen größere Konzentrationen und teilen die Nekropole in zwei Teile Gürtelschnallen und Armreifen, Kämme und Ohringe sowie Messer und Fibeln (**Abb. 1 bis 3**). Für den Nordteil der Nekropole sind solchermaßen charakteristisch Gürtelschnallen, Kämme und Messer, für den Südteil hingegen Ohringe, Armreifen und zum Teil Fibeln.

Die Gräber des Nekropolennordteils enthalten für die Zeit des gesamten 6. Jahrhunderts (**Abb. 4**) charakteristische Gegenstände, von den ältesten mit Schnalle mit Glaseinlage im viereckigen Beschlag (Grab 21)⁷, und Polyederohringen (Gräber Nr. 18 und 64)⁸ bis zu den jüngeren mit Gürtelschnalle mit Schilddorn (Nr. 16, 39, 49, 102, 24 und vielleicht 52)⁹ oder einem Körbchenohrring (Nr. 79 und 36).¹⁰ Die jüngsten Gräber werden durch die zwei Gürtelgarnituren und die zwei S-Fibeln datiert (Nr. 83, 42 und 57).¹¹ Im Nordostteil der Nekropole befindet sich eine größere Gräbergruppe mit Messern und Kämmen. Die erwähnte Gruppe wird zeitlich und räumlich durch das älteste Grab mit Polyederohrring (Nr. 64) und durch die zwei jüngsten Gräber mit Gürtelgarnitur (Nr. 83 und 42) definiert. Auch unter den übrigen Gräbern des Nekropolennordteils gibt es Gräber mit älterem Fundmaterial (Nr. 18 und 21) und Gräber mit jüngerem (Nr. 16 und 24). So weisen die Einzelgegenstände und die einzelnen Grabverbände auf die Aufteilung des Nordteils der Nekropole in zwei Gruppen hin: I. im Nordwestteil und II. im Nordostteil der Nekropole.

Das Inventar der I. Gruppe ist relativ bescheiden, dennoch belegt es verhältnismäßig gut die Zeitspanne des 6. Jahrhunderts (**Abb. 5 und 6**). Am ältesten sind die Gräber Nr. 21¹² und Nr. 18, mit einem Paar von Polyederohringen und einer Halskette. Mit dieser Kombination gehört es in den Südteil der Nekropole, in Folge seiner Lage haben wie es jedoch dennoch in die oben erwähnte Gruppe eingereiht.

Jünger sind die Gräber Nr. 16, 20¹³ (Grab Nr. 20 datieren wir auch in die zweite Hälfte des 6. Jahrhunderts, denn im Nekropolensüdteil ist der Armreif öfters mit Körbchenohringen vergesellschaftet), 22 und 24.¹⁴⁻¹⁶

In der Ausbreitungsweise der I. Gruppe läßt sich die Tendenz zur kreisförmigen Bestattungsanordnung wahrnehmen. So vermuten wir die Ausbreitung vom Grab Nr. 21 zu den Gräbern Nr. 20, 16 und 24 hin. Am jüngsten dürften so die Gräber ohne Beigaben an den Rändern der Gruppe sein (Nr. 17, 19, 31, 27 und 29). Eine Ausnahme bildet Grab Nr. 18, das räumlich und zeitlich nicht ins angedeutete Konzept paßt, so daß seine Lage und Bedeutung ungeklärt bleiben.

Auch das Material der II. Gruppe (**Abb. 7 und 8**) gehört in die Zeit des gesamten 6. Jahrhunderts. Am ältesten ist Grab Nr. 64 mit Polyederohrring, jünger sind die Gräber mit Körbchenohringen (Nr. 36 und 79) sowie die Gräber mit Gürtelschnallen mit Schilddorn (Nr. 39, 49, 102 und vielleicht 52). In diese Entwicklungsstufe ist auch Grab Nr. 39 mit der sog. Klefmünze zu setzen, die P. Kos in die zweite Hälfte des 7. Jahrhunderts datiert.¹⁷ In Hinsicht auf die Stratigraphie dieser Gruppe können wir eine so späte Datierung nicht bestätigen. In den jüngsten Zeithorizont sind die zwei Gräber mit den zwei Gürtelgarnituren¹⁸ (Nr. 42 und 83) und das Grab mit den zwei S-Fibeln (Nr. 57) einzustufen. Die Datierung ans Ende des 6. Jahrhunderts (sogar um das Jahr 600) schlagen wir ebenso für die übrigen Gräber dieser Stufe (Nr. 90, 82, 32, 30, 48, 44, 45, 59, 63, 66-67) vor, mit sehr bescheidenen Beigaben oder sogar ohne. Die II. Gruppe wird desgleichen durch die Kämme, die sich typologisch in ein- und in zweireihige aufteilen lassen,^{19, 20} definiert. In Hinsicht auf die Grabverbände und die stratigraphische Lage können wir die einreihigen Kämme in die Mittel- und Endstufe der Nekropolentwicklung datieren, d.h. in die Zeit des späten und ausgehenden 6. Jahrhunderts. Dem Inventar nach weisen beide Gräber (Nr. 42 und 57) Züge nicht alleingewessenen Charakters auf.²¹ Auch in dieser Gruppe zeichnet sich eine kreismäßige Ausbreitung der Bestattungen ab. So bilden den Kern die Gräber Nr. 64 und 72, jünger sind die Gräber Nr. 102, 79, 36, 39, 42 und vermutlich 52, am jüngsten aber die Gräber Nr. 90, 83, 82, 32, 30, 42, 48 und 57.

Ebenso können die Gräber des Nekropolensüdteils ins gesamte 6. Jahrhundert datiert werden (**Abb. 9**); von den ältesten mit der ostgotischen Fibel (Grab Nr. 9) oder Polyederohrrin-

gen, über die Gräber mit Körbchenohrringen, bis zum jüngsten (Nr. 8) mit der mediterranen Gürtelspange. In diesem Nekropolenteil fällt die relativ große Gräberzahl mit Ohrringen im Südwestteil der Nekropole auf. Demzufolge haben wir diese Gruppe mit der Nr. III, die Gruppe im Südostteil aber mit der Nr. IV bezeichnet (Abb. 10). Das älteste Grab der III. Gruppe (Abb. 11 und 12) liegt in deren Mittelpunkt. Der Grabverband zusammen mit Grab Nr. 12 bestimmt deutlich den ältesten Friedhofsraum dieser Gruppe.^{22, 23} Die jüngere Ausdehnungsphase vertreten die Gräber mit Körbchenohrringen (Nr. 7 und 10), die jüngere hingegen die westliche Gräberreihe (Nr. 3, 8, 2 und 1) – das Grab Nr. 8 datiert sie in die Zeit um das Jahr 600.²⁵ Ohne Beigaben sind die Gräber am Ostrand der III. Gruppe (Nr. 5, 15 und 33), für die wir gleichfalls annehmen, daß sie der jüngsten Entwicklungsphase dieser Gruppe entstammen. Das Hauptmerkmal der Gräber der IV. Gruppe (Abb. 13 und 14) sind die Armringe. Die älteste Phase stellen die Gräber mit Polyederohrringen (Nr. 35, 76 und 88) dar, die folgende dagegen die Gräber mit Körbchenohrringen. Die Raumentwicklung der IV. Gruppe zeichnet sich nicht so deutlich ab wie anderswo. Zeitlich und räumlich lassen sich zwei, im späten 6. Jahrhundert belegte jüngere Teile ausscheiden: im Südteil die durch Grab Nr. 100 datierten Gräber^{26, 27} (weitere die Gräber Nr. 109, 98, 95, 94, 96, 97 und 99) und im Südostteil die durch Grab Nr. 86 datierten Gräber²⁸ (weitere die Gräber Nr. 103, 105, 84, vielleicht auch 58 und 60). So bleibt ein Bereich mit stratigraphisch recht durcheinander gemischtem Material: Ältere und jüngere Gräber liegen beieinander, in zwei Fällen waren indessen Polyeder- und Körbchenohrringe im selben Grab (Nr. 92 und 50). Vielleicht kam es dazu wegen des späteren Bestattungsbeginns in diesem Nekropolenteil und seiner schlechteren Organisiertheit.

Beim Erwägen der Ausbreitungsweise der spätantiken Nekropole auf Rifnik ist auf einige Tatsachen hinzuweisen, die durch die obige Analyse bezeugt werden. Grundlegend ist gewiß die Aufgliederung der Nekropole in zwei Teile. Die Aufteilung ist klar ersichtlich, der Grund dafür läßt sich aber nach unserer Ansicht in der ethnischen Zugehörigkeit der Verstorbenen bzw. zumindest im stärkeren Einfluß irgendeiner ethnischen Gruppe auf die altansässige Bevölkerung suchen. Leider können wir die anthropologischen Analysen nicht mit den Grabverbänden vergleichen und solchermaßen wenigstens bis zu einem gewissen Ausmaß die Verknüpfungen des Geschlechts des Verstorbenen mit seiner ethnischen Zugehörigkeit feststellen.

Folglich müssen wir zur allgemein gültigen Ansicht aus der Literatur Zuflucht nehmen und das Geschlecht der Verstorbenen lediglich anhand der Grabbeigaben einordnen. Die Frauengräber des Nekropolennordteils düften solchermaßen vor allem die Käme bestimmen,²⁹ die Männergräber hingegen die verschieden gestalteten Gürtelschnallen. Sowohl die Käme als auch die Gürtelschnallen waren beliebte Elemente der Tracht der Altsassen und noch mehr der Germanen.³⁰ Dies würde auf den germanischen Charakter bzw. auf den zumindest stärkeren germanischen Einschlag dieses Nekropolenteils und noch insbesondere seiner II. Gruppe hindeuten.

Eine typische Beigabe der Frauengräber des Nekropolensüdteils sind namentlich unterschiedliche Ohrringe und Armringe. Die Männergräber dieses Nekropolenteils lassen sich nicht klar einordnen. Zweifellos sind sie »verborgen« und würden nur durch die anthropologische Analyse entdeckt werden, dabei ist jedoch auch die Möglichkeit einer unterschiedlichen Populationszusammensetzung der Bevölkerung nicht außer Acht zu lassen, die sich an die Bestattungen in einem oder dem anderen Nekropolenteil band.

Wir vertreten die Ansicht, daß aufgrund der Analyse der Grabverbände auch die Aufteilung der Nekropole in vier Gruppen berechtigt ist. Da jede der oben beschriebenen Gruppen (außer den Merkmalen, die jede für sich ans Ganze binden) auch über hinreichende Sonderheiten verfügt, urteilen wir, daß diese Aufteilung nicht zufällig, sondern das Resultat der organisierten Familien-Bestattungsweise ist. Jede Familie dürfte in ihrem Nekropolenteil bestattet haben, und die Zahl der festgestellten Gruppen dürfte unserer Meinung nach auch die Zahl der hier lebenden Familien darstellen.

In der Nekropole gab es zweifellos Wege und Zugänge zu den einzelnen Gräbern. Vermutlich grenzten die grundlegenden Durchgänge auch die Bestattungsareale der einzelnen Gruppen-Familien voneinander ab. Als Hauptkommunikation dürfte die Lücke zwischen der I. und III. sowie der II. und IV. Gruppe gedient haben, die zugleich wohl auch die Verbindung der Siedlung mit dem Tal darstellte. So könnte man die Nekropole auf Rifnik auch als eine am Wege liegende Nekropole einordnen. Die Lücke in Richtung Ost-West (zwischen der I. und II. sowie der III. und IV. Gruppe) sollte aber als Zugang zu den einzelnen Gräbern bzw. Nekropolenteilen dienen.